

ונזכר לי ר' שמעון מנחם לאזר שהיה שושביני לשירי ולסיפורי

ממרום חוויית הנובל שסימנה את נקודת השיא בחייו של ש"י עגנון, ובפער של שישה עשורים ויותר, צפו ועלו הימים שבהם שלח את ביכורי יצירתו לשבועון "המצפה" בעריכת ש"מ לאזר. פרק רביעי ואחרון בסדרה על כתבי הבחרות של עגנון

15:43 | 13.08.2018 | [דן לאור](#)

אף ש"המצפה" היה כתב העת העברי המוביל הוא לא נהנה מבלעדיות, ומעת לעת צצו במרחב של גליציה כתבי עת אחרים; ועגנון, ככל סופר מתחיל, פזל גם לשדות זרים. בתחילת 1906 יזם אלעזר רוקח, העורך של ה"יודישע וועקר", כתב עת עברי בשם "הירדן" שהופיע גם הוא בסטנליסלבוב, וכבר מן הגיליון הראשון תרם עגנון את חלקו בסיפור ובשיר. אלא שחייו של כתב העת היו קצרים, ולאחר ארבעה גיליונות פסקה הופעתו. כעבור שנה לערך התבקש עגנון על ידי הסופר דוד זילברבוש, שהיה אז שם דבר, לעשות אתו יד אחת בהקמת כתב עת בשם "העת", שהופיע בלבוב תחילה בקול תרועה גדולה, אך עד מהרה גווע בקול דממה דקה. גם שם פירסם עגנון דברי פרוזה.

פעילותו של עגנון ב"המצפה" התמעטה בהדרגה, ובשנת 1908 שמו נעדר כמעט לגמרי מן השבועון, להוציא פרסום אחד שכנראה היה בעקבות פנייה מיוחדת של העורך: לרגל חג הפורים תרס"ח הוציא העיתון מוסף היתולי מיוחד ושמו "החוצפה" (בהטעמה מלעילית, עם פא סגולית), החורז עם השם "המצפה" (גם כן בהטעמה מלעילית). עיצוב הגופן של שני הכותרים היה זהה לחלוטין. הסיפור נשא את הכותרת הארכנית "מבני אדם שכל ימיהם הם טועים, ומבן אדם שלא טעה כלום", והוא חתם עליו בשם העט "מזל טוב".

מה שהוגדר כ"מעשייה לכבוד פורים" גולל עלילה נפתלת שבה אשה חשדנית משמידה את כתב-היד שחיבר בעלה ובו שירי אהבה לאשה בשם הדסה, זאת מבלי להבחין כי שירים אלה נועדו להיכלל ב"פורים שפיל" שתיכנן להעלות. את עלילת המחזה שהיה ואיננו מגולל הכותב באוזני אשתו, וזו יתרת הסיפור. חוקר הספרות האמריקאי של יצירת עגנון, ארנולד באנד, טען בשעתו כי בסיפור הזה נתגלה במיטבו עגנון הקומי, זה שעתיד היה לכתוב את "הכנסת כלה".

מועד הפרסום של המעשייה לפורים היה 13 במארס 1908, ובכך נפרד עגנון מ"המצפה", שכן כעבור קצת יותר מחודש, לאחר הפסח, עזב את בוצ'אץ' בדרכו לארץ. מבוצ'אץ' נסע ללבוב, מלבוב לקרקוב, מקרקוב לווינה, אך אין בידינו עדות כלשהי אם אכן ניצל את שהייתו הקצרה בקרקוב לפגישת פנים אל פנים עם מי שהיה עורכו הראשון. בפועל ניתק עגנון את קשריו עם "המצפה", ואף שהשבועון המשיך להתקיים שנים רבות אחר כך לא מצא עניין להעניק לו מפרי עטו — עד מהרה נמצאה לו חלופה בדמות שבועון אחר, "הפועל הצעיר" שהופיע ביפו מאז 1907 בעריכת יוסף אהרונוביץ והיה לבמה המובילה של הספרות העברית שהחלה להתגבש בארץ בתקופת העלייה השנייה.

אלא שלקשרי עגנון ו"המצפה" היו עוד שני ספחים, ושניהם משתרגים סביב אירועי פרס נובל של שנת 1966. הספיח הראשון נוגע בדוד לאזר, בנו של שמעון מנחם לאזר, שהיה מבכירי העיתונאים ב"מעריב" והעורך הספרותי של העיתון. לאורך השנים התקיימו יחסי ידידות בין עגנון לבין דוד לאזר, שהעריץ אותו, כתב עליו, ריאין אותו ואף שמר אתו על קשרי מכתבים. לאזר הבן היה מודע תמיד לחלקו של אביו בתולדותיו של עגנון ולא נמנע בהזדמנויות שונות מלחזור ולהזכיר כי היה זה שמעון מנחם לאזר שבעצם "גילה" את מי שהיה לימים לגדול הפרוזאיקנים העבריים בזמן החדש.

אין תימה לכן כי בעת שזכה עגנון בפרס נובל נבחר דוד לאזר לצאת לשטוקהולם כשליח העיתון "מעריב", ובכך היה לאחד משני העיתונאים הישראליים שנקראו לסקר את המאורע (עמוס אילון יצא לשם כשליח "הארץ"). מי שמעיין בגליונות העיתון מימי דצמבר 1966 ימצא בהם שפע של דיווחים וכתבות פרי עטו של מי שהוצג כ"ד"ר דוד לאזר, שליחו המיוחד של 'מעריב' בשטוקהולם", שקרוב לוודאי נכתבו מתוך תחושה של הכותב באשר לערך הסמלי הטמון בעובדה כי שליחות זו הוטלה דווקא עליו.

המאמרים נכתבו בהתרגשות גדולה, מתוך הערצה גלויה לעגנון, המהולה גם בתחושה של אינטימיות רבה, ומתוך הבנת עומק באשר לחשיבות ההיסטורית של מאורע זה. כך, ברשימה שכותרתה "עם חתן פרס נובל, שמואל יוסף עגנון — בימיו הגדולים בשטוקהולם", שנכתבה לסיכום מסע הנובל ("מעריב", 16.12.1966) — בגירסה שונה משהו של המאמר הכלולה בספרו "פגישות משני עברי ה'מסך'" (1968), שהיתה אולי גרסת המקור — נוספה פנייה דרמטית המכוונת דווקא לסופר יוסף חיים ברנר, אולי הפסימיסט מבין הסופרים שקמו לנו, ובה נאחז הכותב באירועי השבוע שחלף כדי להזים את הרושם שבו היה נתון ברנר כאילו הוא וחבריו הם השומרים האחרונים על חומת הספרות העברית.

"והנה באותם הימים ממש ישב בעיר הגליציאית בוצ'אץ' נער בשם שמואל יוסף צ'אצ'קיס, אשר היה שולח מביכורי עטו — שירים וסיפורים — אל השבועון 'המצפה' בקראקוב [...] ועתה עומד מלך בשר ודם לפני אותו נער מבוצ'אץ' שהגיע לסף הגבורות — עומד לפני ש"י עגנון, ומברך אותו לרגל פרס נובל וחולק לו כבוד גדול — לו, וליצירה העברית המחודשת אשר הספדת אותה כבר לפני שישים שנה ומעלה, והנה אחרי בלותה היתה לה עדנה". לדידו של דוד לאזר, הארה זו היתה הטעם והתמצית של מאורע זה.

הספיח השני הם אותם פרקי זיכרון לש"מ לאזר שכתב עגנון עצמו, ושנזכרו קודם לכן תחת הכותרת "ישנות גם חדשות". תחילה הופיעו הדברים ב"הארץ" (12.4.1968), ובהמשך שיבץ אותם העורך ג. קרסל בראש אסופת הכתבים של שמעון מנחם לאזר ("על המצפה") שיצאה לאור בהוצאת מוסד הרב קוק ב-1969. פרקים אלה נסובו כמעט כולם סביב פרסומו הראשון של עגנון ב"המצפה" ובמרכזם חוויית הילדות שלו באחד מימי ל"ג בעומר בעיר הולדתו בוצ'אץ': בואו אל הקלויז של חסידי טשורטקוב בין מנחה למעריב כשהוא מצויד בחץ וקשת, מונע על ידי הרצון לירות בלא אחר מאשר בשטן בכבודו ובעצמו, זה שברשעותו הרבה מעכב את בוא המשיח. והיה שם זקן אחד שבא אל הקלויז, וכשראה אותו ליטף את לחיו ואמר: "גיבור קטן, גיבור קטן".

זיכרון זה צף ועלה במוחו במלוא החדות כעבור שנים אחדות, שנים שבהן היה "מילד לבחור", כאשר באחד מערבי ל"ג בעומר בא אל אותו הקלויז עצמו, אז חיבר את השיר "גיבור קטן"; וכשהזדמן לחנותו של אביו ביום שלמחרת היה שם מאן דהוא שהאיץ בו לשלוח את מה שכתב דווקא לש"מ לאזר, ואף צייד אותו לצורך זה בגלויית דואר.

"העתקתי את חרוזי על הכרטיס", כותב עגנון בן השמונים, "וניקדתי אותם וכתבתי עליהם גיבור קטן וכתבתי מעבר השני של הכרטיס את כתובת המצפה ושמתי את הכרטיס בתיבת הדואר והסחתי את דעתי משירי ומן המצפה". להלן נצטט מעט ממה שכתב באותם פרקים על עורך "המצפה", שמעון מנחם לאזר, וגם לזה יש נגיעה לאירועי פרס נובל:

"במוצאי היום, שבשרוני בו שבחרו בי חכמי האקדמיה השבדית לתת לי פרס נובל נזכר לי אותו הלילה שעשיתי את שירי גבור קטן, הוא שירי העברי הראשון שבא בדפוס ונזכר לי כתב העת המצפה שבו נדפס שירי ונזכר לי ר' שמעון מנחם לזר שעשה את המצפה, שהיה שושביני לשירי ולסיפורי, ולא סילק דעתו ממני כל השנים שעשיתי עמו. אם שלחתי לו דבר למצפה ולא פרסמו היה כותב לי טעמו ונימוקו למה לא פרסמו, אירע שחזר ופרסמו חזר וכתב לי טעמו ונימוקו מה ראה שפרסמו. גדול ממה שעשה עמי עשה ללשונו שלא תשתכח מגליציה והחזיר את פליטת קוראי עברית שבגליציה לעתון העברי".

כך, ממרום חוויית הנובל שסימנה את נקודת השיא בסיפור חייו, ובפער של שישה עשורים ויותר, צפים ועולים הימים שבהם ניצב עגנון בנקודת הזינוק; ימים המזוהים במידה רבה עם שבועונו של ש"מ לאזר, ובכלל זה עם רגע הולדתו של השיר "גיבור קטן" המסמל יותר מכל את ראשית כתיבתו של עגנון בשפה העברית שאתה, ורק אתה, קשר את גורלו. "בראשיתי שם אחריתי — באחריתי שם ראשיתי", כותב ת"ס אליוט בקוורטט השני מבין "ארבעת הקוורטטים". משהו מזה נכון גם לפרשת עגנון ו"המצפה".
